

İnsan, Çevre ve Sağlık

Dr. Gazanfer AKSAKOĞLU*

İnsan sağlığının tanımı yapıldığında genellikle "uyum" kavramından söz edilir. İnsanın çevresiy-le uyum içinde olabildiği ölçüde sağlıklı olacağı kabul edilir. Uyum varolduğu sürece insan beden ve akıl yönünden sağlam olacak, çevresinden olumsuz etkilenmeyecektir.

ÇEVREYİ ETKİLEME

Çağımız insanı çevrenin bu tür bir edilgin etkisi altında değildir. Binyıllardır doğanın egemenliğinde yaşayan birey, toplumsallaşması sonucu doğaya egemen olmaya başladıkça, ondan etkilendiği ölçüde etkilemeyi de başardı. Giderek çevre koşullarını –olumlu ya da olumsuz– kendi erki ile değiştirdi. Böylece çevreye uyumunda edilgin olmaktan çok etkin olmaya yöneldi.

İNSAN – ÇEVRE ETKİLEŞİMİ

İnsanı birey ve toplum olarak etkileyen çevre-sel ögeler üç ana grupta toplanır: Fizik, biyolojik ve sosyal çevre.

Fizik çevre yerkürenin başta coğrafyası olmak üzere fiziksel özellikleri ile belirgin unsurlarından oluşur. İnsan iklimden, yağıştan, suyun varlığı ya da yokluğundan, oluşan atık vb. den önemli ölçüde etkilenir. Ancak akli ve gücüyle belki daha da etkin olarak bu koşulları değiştirebilir. Konut yapımıyla dış etkenlerden korunurken, taşıt yapımıyla onları zorlamayı ve aşmayı da başarır. Baraj yapımı ve ağaçlandırma ile suya, yağışa, giderek iklimle egemen olur, varolmayan enerji kaynakları yaratır. Benzer etkiyi olumsuz yönde kullanarak su kaynaklarını ve bitki örtüsünü bozar ya da atıklarını saçarak ve tam aksi sonuçlara ulaşır, bu sonuçlardan da olumsuz yönde etkilenir. İnsan fizik çevreyle iki yönlü etkileşim içindedir, onun ögelerinden etkilendiği ölçüde etkiler de.

Biyolojik çevreyi oluşturan unsurlar temelde bitki ve hayvan kökenli olmak üzere iki türdür. Doğadan etkilenme meyve, bal gibi ürünleri sağlayarak olumlu, ya da çe-çe sineğiyle ve kuduz köpekle karşılaşma gibi olumsuz olabilir. Ancak tarih boyu sürmüş olan bu etkilenmenin giderek ciddi ölçüde ters çevrildiği görülür. Genetik mühendisliğine değin uzanan bilgi ve beceri bitki türlerini değiştirmekte, ren geyiği hatta vizon gibi yabancı hayvanların bile üremesi denetim altına alınmaktadır. Etkileşim yine iki yönlüdür.

Sosyal çevreyi belirleyen temel öge kültürdür. İnsanın ürettiklerinin tümünü içeren kültürden söz edince diğer birimlere değinmek gerçekte yineleme olmasına karşın temel üst yapı kurumları olan ekonomi, din, sanat gibi kavramları düşünmek gerekir. Oluşturduğu aile yapısı, iş çevresi, yaşam biçimi ve en önemlisi bir birikim sonucu oluşan Bilgi–Tutum–Davranış (Beklenti) (BTD (B)) olguları insanın oluşturduğu ve insanı oluşturan temel sosyal öğelerdir.

İnsan sıralanan tüm bu çevresel etmenlerden etkilendiği ölçüde onlardan etkilenir. Ancak etkileşim onunla kalmaz, bir grup olarak belirlenen her bir unsur da diğeriyle karşılıklı olarak etkileme süreci içindedir. Din biyolojik çevre üzerinde etki gösterirken bitki yayılımı iklim dengesi üzerinde etkili olabilir; beton kullanımı vektör alanlarını denetlerken, mimarlık ve giderek şehircilik anlayışı coğrafyaya egemen olabilir. Tüm bu ilişkilerde iççelik, birliktelik, uyum ve sonuçta da uyum egemendir.

SAĞLIĞI İNSAN OLUŞTURUR

Bu karmaşık etkileşim içinde en etkin –ve doğal olara en çok etkilenen– insandır. Doğanın tüm unsurlarına egemen olma, sonra da onların sonuçlarından etkilenme konumunda olması, insanın bu alandaki istemi kavramını gündeme getirir. İnsan–Çevre etkileşiminin en temel özelliği, dinamiğin insan istemine bağlı olması, yani bir kültür ürünü olmasıdır. Sonuç olarak insan içinde yaşadığı ve kendine değer gördüğü sağlık ortamını ve kavramını kendisi yaratmakta ve oluşturmaktadır.

(*) Dokuz Eylül Ü. Tıp. Fakültesi Halk Sağlığı ABD Öğretim Üyesi